

Виолета АЧКОСКА

УДК: 32.019.5:329.15(497.1)„1941/1944“

СОДРЖИНИТЕ НА КОМУНИСТИЧКАТА АГИТАЦИЈА И ПРОПАГАНДА ОД ВОСТАНИЕТО ДО СЛОБОДАТА (1941-1944)

Кратка содржина

Трудот ги анализира основните содржини на агитацијата и пропаганда на Комунистичката Партија на Југославија (Македонија) во периодот на Народноослободителната борба (1941-1944) во вардарскиот дел на Македонија. Оваа организирана дејност, низ печатените материјали и усните говори на партиските активисти, одиграла една од клучните улоги во планското насочување на акумулираната револуционерна енергија на македонскиот народ кон реализација на краткорочните и долгорочните цели на КПЈ. Во рамките на општојугословенската матрица, содржините на партиската агитација и пропаганда во Македонија имале свои специфичности, меѓу кои најважна била доминацијата на националната над класната компонента.

Клучни зборови: АГИТАЦИЈА, ПРОПАГАНДА, НАЦИОНАЛНО ПРАШАЊЕ, КОМУНИСТИЧКА ПАРТИЈА, МАКЕДОНИЈА, ФАШИЗМ, АНТИФАШИЗМ.

Агитацијата и пропагандата низ историјата биле моќно оружје во создавањето на историска и општествена свет, честопати употребувани и злоупотребувани за индоктринација и пренасочување на свеста на луѓето кон некоја пожелна идеолошка матрица или политичка акција. Во најопшта смисла, агитација претставува ширење на одредени идеи и придобивање и поттикнување на луѓето за да ги усвојат и остварат. Таа е средство на идејна и политичка борба на одделни социјални групи и партии, а се врши со различни методи, обично со лично влијание, говор, пароли, писмо, печат, филм, радио, телевизија, интернет итн. Агитацијата и пропагандата не се истоветни поими; првата е непосредна, поконкретна, се однесува на сосема одредена акција, на една или повеќе идеи кои треба да ги прифати потесен круг на луѓе при што се настојува да се создаде соодветно расположение за некоја општествена акција.

Во историјата на 20 век, агитацијата и пропагандата биле неразделни компоненти на политичкото дејствување на одделни партии, организации и групи со различна идеолошка ориентација заради остварување на различни политички цели. Тие играле особена улога во рамките на комунистичките партии, и тоа: прво, за ширење и популаризација на комунистичките идеи и политички програми и второ, за дисквалификација на поинаквите идеолошки и политички опции. “Агитпроп“

е скратен термин со кој се означувале органите за агитација и пропаганда кои постоеле при форумите на комунистичките партии.

Во функција на градењето на “нова“ општествена и историска свест, непосредно пред и во текот на Втората светска војна, а особено во првите неколку повоени години значајна улога за обезбедување на раководната улога на КПЈ, како партија од болшевички, комитерновски профил, имале одделенијата за агитација и пропаганда или скратено Агитпроп. Овие одделенија постоеле, како на ниво на Централниот комитет, така и на ниво на покраинските комитети и пониските партиски форуми, но и при воените штабови и воени единици.

Главна задача на Агитпропот како помошно тело на комитетите во организацијата на КПЈ била да ја организира и непосредно да ја раководи агитационо-пропагандната работа заради политичка мобилизација на граѓаните во остварувањето на краткорочните и долгорочните задачи на КПЈ: најпрво во борбата за преземање на власта, а потоа во подршката на мерките за радикална комунистичка транзиција на општеството.

Во периодот 1941-1944 година, Агитпропот има специфични содржини, одредени со историското време на Втората светска војна и учеството на македонскиот народ во големиот антифашистички фронт. Во овие рамки, водечкиот субјект на борбата, Комунистичката партија, заради нејзината малубројност во Вардарска Македонија, морала да ги постави на дневен ред клучните прашања преку кои можела да изврши влијание и мобилизација на македонскиот народ: да нуди решавање на историските хипотеки на Балканот, односно борба за слобода и повторно обединување по делбите од Букурешт (1913) и Версај (1919), заедно со решавање на социјалните проблеми и експлоатацијата што ја вршеле туѓите режими.

Улогата на патрискиот агитроп почнува да нараснува во периодот непосредно пред Втората светска војна, кога се шират антифашистичките идеи и се подига расположението на народот за организиран отпор против големото зло на фашизмот и окупацијата на земјата од страна на војските на хитлеровата коалиција. Основната идејна подготовка за покренувањето на народот во народноослободителна борба е содржана во истакнувањето на политичката програма која нуди - национална рамноправност и социјална правда¹.

Така едно од најважните места во идејно-политичката борба на КПЈ, непосредно пред 6 април 1941 година, заземала пропагандата на партиската политика по однос на националното прашање. Сите партиски прогласи и партискиот печат, како и усната агитација биле насочени кон тоа да се “демаскира како великосрпската хегемонистичка политика, така и политиката на националните буржоазии...”¹ со истовремено истакнување дека КПЈ ќе ја предводи борбата за национална рамноправност на угнетените народи и национални малцинства во Југославија. Така за македонскиот народ, кој беше еден од национално непризнаените народи во монархистичка Југославија, изложен на систематска србизација, политички

¹ *Историски архив Комунистичке партије Југославије*, том VII, 1941-1944, Београд 1951, док. бр.3, 15-16.

и економски обесправен, стана прифатлива понудената партиската агитација и пропаганда. Во овој контекст, покрај Покраинската конференција на комунистите во Македонија (8 септември 1940), на која особен печат дава секретарот на покраинскиот комитет, Методија Шаторов - Шарло, значајни се одлуките на Петтата земска конференција на КПЈ (19-23 октомври 1940) во чии документи македонскиот народ се повикува во “борба за рамноправност и самоопределување“ против “угнетувањето од страна на српската буржоазија“. Во исто време, комунистите агитирале во правец на демаскирање на политиката на “италијанските и бугарските империјалисти и нивните агенти“, кои што, исто така, “преку демагошки ветувања сакаат да го поробат македонскиот народ“².

Доколку се проанализираат партиските документи (прогласи, заклучоци, печат) во периодот 1939/1940 година, во партиската пропаганда е видлива општата осуда на империјализмот, а не конкретната осуда на фашизмот³. Притоа причината за војната, се бара во “псеудодемократијата на англиските и француските империјалисти“. За нападот на Италија врз Грција за кривец се прогласува Велика Британија и “ненародната влада на Метаксас“ која не обезбедила соработка со Советскиот сојуз. За кривец, со еден дел се прогласува и српската буржоазија, за наводното нараснување на нејзините апетити кон Солун, Албанија и “бугарскиот дел на Македонија“⁴.

Ваквите ставови на КПЈ, како членка на Коминтерната, произлегувале од политиката на СССР и Сталин во времето на советско-германскиот пакт, односно пактот Молотов-Рибентроп⁵. Набрзо по германскиот напад на СССР се менува и

² *Извори за историју СКЈ, Петта земаљска конференција КПЈ, 19-23 октомбар, Комунист, Београд 1980, 210-216.*

³ Во овие рамки се прекинало со политиката на народните фронтови, па дури и социјалдемократите беа прогонувани и прогласени за агенти на империјализмот и најголеми непријатели на напредното човештво. Давајќи политичка оценка за овој период, Јосип Броз - Тито на едната страна ги гледал тоталитарните империјалистички сили, а на другата Советскиот сојуз, при што советските агресии во рамките на пактот со Хитлер се оценуваат како ослободителна мисија. “...Гледаме ослободување на дваестмилјонските народи на Белорусија, западна Украина, Бесарабија и Буковина, Литва, Латвија и Естонија кои ги ослободила херојската Црвена армија од капиталистичкото ропство и национално угнетување. Гледаме среќа и благосостојба на двестамилјонска братска заедница на народи”. (*Josip Broz Tito, Sabrana djela, VI, Beograd 1982, 4-5*)

⁴ Војни архив (ВА), Београд, фонд: Министерство војске, 72-4-25, Проглас ЦК КПЈ, децембар 1940.

⁵ На Петтиот конгрес на КПЈ, одржан во јули 1948 година, во време кога КПЈ сметаше дека се уште не се раскинати сите врски со СССР и Информбирото, водечкиот партиски идеолог, Милован Ѓилас, меѓу другото ќе објасни: “Непријателската пропаганда...беше особено активна по прашањето за склучување договорот помеѓу СССР и Германија во 1939 година и по прашањето на советско-финската војна. Тогаш против нашата Партија се здружија сите резкционери, антисоветски, антикомунистички сили во земјата. (Милован Ѓилас, *Извештај за агитационо-пропагандната работа на Централниот комитет на Комунистичката партија на Југославија*, Реферат одржан на V конгрес на КПЈ, Култура, Скопје, 9).

содржината на партиската пропаганда која сега е директно насочена против фашизмот и нацизмот. Во осудата на фашизмот како најголемо зло против човештвото, се бара од сите народи да застанат во одбрана не само на сопствената слобода туку да бидат рамо до рамо со справедливата борба на Советскиот сојуз.

Во целокупната агитација и пропаганда на КПЈ, од почетокот на вооружената антифашистичка борба (1941), па се до крајот на 1948 година (времето на судирот со Информбирото) истакнувањето на нераскинливото братство со Советскиот сојуз и неговиот “генијален водач Сталин“, “таткото“ на сите слободољубиви народи, заземаат едно од најударните места. Упорно се работи врз поврзувањето на борбата на народите на Југославија со народите на Советскиот сојуз на истиот антифашистички, но и идеолошки фронт. Истакнувањето на паролата за сојуз со СССР е постојано присутен елемент на политичката платформа на КПЈ, врз која се создавало “единственото движење на народните маси под раководството“ на Партијата.

Според највисокиот партиски форум “работата на партијата во популаризацијата на СССР, неговата сила, неговите успеси, неговата мирољубива и антиимперијалистичка политика“ одиграло голема улога во натамошниот тек на борбата на КПЈ. Всадувањето на “непоколебливата вера на народните маси од Југославија во непобедливоста на Советскиот сојуз и Црвената армија“ се сметало за “составен дел од непоколебливата вера во нивната сопствена победа“⁶. Настојувањето да се прифати Советскиот сојуз со воздигнување на целокупната негова практика во изградбата на комунизмот, неговите стопански успеси, теоријата на ревидираниот марксизам-ленинизам и соцреализмот во културата и уметноста, биле дел од долгорочната програма на КПЈ за радикални општествени промени по ослободувањето на земјата. Иако во текот на борбата директно не се истакнувале комунистичките идеи, иако народот главно бил мобилизиран на ослободителна патформа, сепак комунистите водеа класна борба во која доминирала идејата за еднаквост. Агитацијата на линијата на еднаквост (“еднаквост во сиромаштија“), во едно сиромашно општество, какво што било македонското, во кое владеела “глад за земјата“, била еден од клучните фактори на успехот на комунистите. Воспоставувањето на идејата на примитивниот егалитаризам - “еднаквост на сите stomаци“ и култот кон физичкиот труд ќе дојдат особено до израз при крајот на војната и непосредно по неа (при обновата на земјата и одземањето на приватната сопственост).

Така, покрај генералното насочување на позитивни емоции кон СССР и Сталин, покрај ветувањето дека по победата ќе се оствари национална слобода и социјална правда⁷, во рамките на партиската пропаганда во однос на решавањето на

⁶ Милован Ѓилас, *Извештај...*, 10.

⁷ За успешно водење на борбата била нагласена неопходноста од целосна координираност помеѓу фронтот и позадината и што помасовно учество на целиот македонски народ, кој заедно со другите народи треба да си ја извојува својата слобода. „Да ќе биде така, најголемата гаранција е што во антифашистичката коалиција учествува Советскиот сојуз, заштитник на

македонското национално прашање, мошне сериозно било анализирано и користено нерешеното аграрно и селанско прашање. Особено чувствително беше прашањето за сопственоста на земјата која и српските (1919-1941)⁸ и бугарските окупатори (1941-1944)⁹ ја користеле како важно средство во спроведувањето на нивната денационализаторска политика во Македонија. Бидејќи селанството го сочинувало мнозинството на населението и било основната сила на националноослободителниот фронт, КП во Македонија постојано го истакнува правилното решавање на прашањето на земјата¹⁰. Основна нишшка во оваа агитација беше тоа што решавањето на националното се поврзува со решавањето на аграрното прашање¹¹. Само на ваков начин, малубројните комунисти (околу 200 на почетокот на НОБ) можеле да ги мобилизираат пошироките слоеви на населението во Македонија во Народноослободителна антифашистичка борба под нивно водство. Притоа, и покрај водечкиот субјект на борбата - КПЈ, масата македонско селанство кое се бореше во партизанските одреди ниту го разбираше, ниту пак се определуваше да се бори за некаков комунизам. Егалитаризмот како филозофија беше лимитот на сфаќањето на комунизмот за најголемиот дел од македонскиот народ, особено на селанството кое ја понесе врз своите плеки Народноослободителната борба.

Сфаќајќи ја големата улога на агитацијата и пропагандата во популаризација на сопствената идејно-политичка платформа, но, во почетокот мошне претпазливо во јасното истакнување на комунистичките цели, КПЈ уште од крајот на 1942 година формира посебни групи (оддели) за агитација и пропаганда при Врховниот Штаб на НОВ и ПОЈ, како и при главните штабови на одделните народно-ослободителни војски на народите во Југославија. Во услови на окупација на земјата, основна задача на овие партиски тела, во тој момент, била да ги мобилизираат сите сили во антифашистичката борба за ослободување на земјата. Во истите рамки функционираше и агитропот при ГШ на НОВ и ПОМ, чии членови, меѓу другите, беа Лазар Мојсов, Владо Малески, Илија Милчин и други. Во популаризацијата на борбата, овој агитроп го истакнуваше “тешкото и ропско минато на македонскиот народ, оставен сам на себе низ историјата, за конечно и за него да изгрева зората на слободата, олицетворена во новите илинденци - македонските партизани“. Притоа, особено од средината на 1943 година (во што своевидна улога одиграл специјалниот инструктор на Политбирото на ЦК КПЈ, Светозар Вукмановиќ – Темпо), постојано се потенцирал фактот дека во таа борба македонскиот народ не е осамен, дека тој се

слободата и независноста на малите народи“ (*Извори за ослободителната војна и револуција во Македонија 1941-1944*, том I, книга 2, док. 11, 47).

⁸ Архив Југославије (АЈ), фонд: Влада ФНРЈ, Претседништво владе (50-89-188), Карактеристични моменти колонизације Македоније за поједине срезове и области.

⁹ Централен државен архив (ЦДА) – Софија, фонд: Министерство на земеделието и државните имоти, фонд: 194, оп. 1, а.е. 2198.

¹⁰ Види: В. Ачкоска, *Аграрното прашање во Македонија во 1941 година*, Гласник на ИНИ, 37/1-2, Скопје 1993, 95-109.

¹¹ Одделение за документација при ИНИ, фонд: Весници на партиски организации, к-80, Билтен бр.3, Резолуција на покраинската конференција на КП во Македонија.

бори рамо до рамо со братските југословенски народи и со мирољубивите народи на Балканот и во светот, поткрепен од големите сојузници, пред се од братскиот Советски сојуз и Сталин¹².

Во сеопштата идеолошка наобразба на комунистите кои се воспитуваа во духот на учењето на марксизмот-ленинизмот, низ различни форми, и преку основното градиво, своевидната библија за секој југословенски комунист, “Краткиот курс на историјата на СКП(б)”¹³, во Македонија сепак доминираше националната, а не класната компонента на борбата. Токму затоа, покрај сталиновата читанка, македонските комунисти ја проучуваа и книгата на Коста Новаковиќ - “Македонија на Македонците – земјата на селаните”¹⁴ и со особен усет ги негуваа илинденските традиции. Илинденското востание и Крушевската република биле доживувани и афирмирани како сеопшт симбол на македонската борба за национална слобода и единствена национална држава. Притоа иако не постоела единствена политичка сила која делувала во трите дела на Македонија¹⁵, македонското минато, македонскиот непокор, македонската револуционерна етика и саможртва, живата револуционерна традиција длабоко врежана во колективната меморија на речиси секој Македонец, станала еден од најдобрите и најсигурни обединувачки фактори во борбата на македонскиот народ за национална слобода и за македонска држава во периодот на Антифашистичката НОБ во Македонија.

Илинден и македонските илинденци, биле секогаш истакнувани во сите пишувани и усни облици на агитација и пропаганда на комунистите. Со тоа се создавала поширока база сред македонскиот народ како за учество во борбата, но, исто така и за прифаќање на дел од комунистичката платформа, при што не се истакнуваше, во ниту еден случај некаква пролетерска, социјалистичка или

¹² Arhiv CK SKJ, Organizaciono-politicki sekretariat, V, k-XXI/13, Kratak pregled o radu partijske organizacije u Makedoniji od 1929 do 1945 godine, 16.02.1948.

¹³ Ова е децидно исказано во зборовите на еден од водечките југословенски комунисти, Крсто Попивода: “Ние учевме и ја ширевме уште во илегалните времиња *Историјата на СКП(б)*. Нашата Партија го учеше членството и создаваше херои кои умираа верни на СССР и СКП (б). Или во исказите на Едвард Кардел: “...Нашата Партија се очеличи во борбата, кај своето членство и кај широките маси таа создаде длабока верба и најтесна врска со СССР...По војната, во борбата против империјализмот во меѓународни рамки, ние покрај СССР имаме најголемо учество, и тоа не механички, туку со вистинска потпора...”. Сретен Жујовиќ, сметал дека и најмалата примедба од страна на СССР и СКП(б) кон КПЈ треба да биде земена предвид како опомена дека треба “повторно да ги разгледаме нашите ставови и нашите методи на работа, а потоа да донесуваме одлуки и мерки. Вели дека бил убеден оти сите одлуки кон надвор се донесувани во согласност со СССР и СКП (б), а тоа и Тито му го потврдил...”(Драган Марковиќ, *Јосип Броз Тито и Голи Оток*, “Беседа”, Београд 1990, 61-65).

¹⁴ Брошурата на Коста Новаковиќ била објавена во летото 1924 година и веднаш забранета од режимот. И покрај одделни нејзини недостатоци, таа наишла на извонреден прием во Македонија.

¹⁵ Македонците од трите делови на поделена Македонија масовно се вклучија во антифашистичката народноослободителна борба предводена од комунистичките партии во Југославија, Грција и Бугарија.

комунистичка револуција. Сето се сведувахе на Народноослободителна борба и на паролата - леб, слобода и правда, односно извојување на социјална правда – земја за селанецот, работа за работникот и здобивање национална слобода, повторно обединување и формирање македонска држава на Балканот.

Заземајќи курс за вооружена борба против окупаторот на линијата на одлуките на ЦК КПЈ, повеќето раководни кадри во Македонија работеа и врз понатамошното изградување на платформата на македонското национално-ослободително движење, кое може да се следи речиси низ целокупната партиска документација на КП во Македонија. Верни во негувањето на илинденските револуционерни традиции, македонските раководни кадри, меѓу кои едно од водечките места му припаѓа на Кузман Јосифовски – Питу, го потенцирале фактот дека македонскиот народ се наоѓа во „најсудбоносните дни на својата мачна историја“ и дека спасот „е во славната општа борба против фашизмот“. Во таа борба не треба да се жалат жртви, туку треба да му се покаже на целиот свет дека „македонскиот народ сака и има право слободно да живее.“ Иако се поздравува борбата на сите народи од Југославија и на братскиот бугарски народ, акцентот се става на тоа дека македонскиот народ треба да се ослободи сам со сопствени сили и дека покрај сите сојузници, само така ќе го стекне правото на самоопределување¹⁶.

Партијата во Македонија водела интензивна агитација и пропаганда во разобличувањето на “ослободителната мисија“ на бугарските окупатори, особено против одделни сфаќања дека на тој начин дошло до обединување на Македонија. Не откажувајќи се од обединувањето, сепак, на крајот, македонскиот народ не ги прифатил германските комбинации за создавање некаква творба – “Независна држава Македонија“ на чело со Ванчо Михајлов (почеток на септември 1944 г.). Интезивната пропаганда на линија на антифашистичката Народноослободителна борба и пред се, прогласувањето на Демократска Федерална Македонија на 2 август 1944 година одиграле важна улога во разобличувањето на таквите комбинации.

Од другата страна, борејќи се за опстојување на Југославија во предвоените граници и во страв дека македонското прашање може да го разниша статуското на Балканот, Политбирото на ЦК КПЈ и Јосип Броз – Тито, кој дотогаш многу малку ги познавал состојбите во Македонија и македонското прашање, испраќа тука свои делегати и инструктори кои требало да ја “исправат“ македонската линија и да ја пренасочат кон југословенската. Во исто време, овие делегати требало да го цврстат неспорното раководно место на комунистите во сеопштиот народен антифашистички фронт¹⁷.

¹⁶ *Извори за ослободителната војна и револуција во Македонија 1941-1944*, Том I, книга 1, Скопје 1968, док.35.

¹⁷ Во рамките на највисоките органи на Федерацијата и во Републиката, КПЈ ќе ги толерира т.н. “непартиски елементи” се до меѓународното признавање на Југославија, а потоа ќе започне брз процес на одстранување на оние кои не биле комунисти или се залагале за демократија и поголема самостојност на НРМ во однос на Федерацијата или пак застапувале други решенија на македонското прашање. Прогоните се вршеле и врз други идеолошки основи. (Види: В. Ачкоска, Н. Жежов, *Репресијата и репресираните во најновата македонска историја*,

До доаѓањето на Светозар Вукмановиќ-Темпо во Македонија при крајот на февруари 1943 година и речиси до неговите писма од август истата година, основна карактеристика на партиските документи и материјали и во целокупната агитација и пропаганда е третирањето на македонскиот народ како еден од слободољубивите балкански народи, а разрешувањето на македонското национално прашање како балканско прашање, а не исклучиво југословенско прашање. Ваквите содржини на партиската пропаганда која ја спроведувале македонските комунисти произлегувале токму од сремежите на народот кој стапувал во борба за слобода, односно за обединување и формирање на своја македонска држава. Така, со самото доаѓање во Македонија, при крајот на август 1942 година, инструкторот на ЦК КПЈ, Добривоје Радосављевиќ, брзо осознава дека споменувањето на Југославија е многу непопуларно во народот, дека тоа асоцира на големосрпското поробување на Македонија. Обраќајќи се до ЦК КПЈ со писмото од 2 септември 1942 година, по повод прогласот на македонските комунисти од 7-ми ноември, Радосављевиќ нагласува дека целиот проглас е „на македонска платформа“, дека „народот се повикува на борба против големобугарските и против големосрпските хегемонисти...и против... Ванчо Михајлов а нашата партија треба да ја потпишеме со ПК КПЈ. Тој потпис просто оневозможува широка мобилизација на македонските маси...“ „кои се плашат од онаа Југославија и постојано нам ни ги префрлаат тие прашања“¹⁸. Тргнувајќи од таа објективна состојба, Радосављевиќ е длабоко убеден дека треба да се менува називот на Партијата во Македонија.

Кузман Јосифовски и повеќето водачи на народноослободителното движење во текот на првите години на војната (1941, 1942 до август 1943 година) ја градеа платформата на македонската народноослободителна борба како дел на антифашистичката борба на сите мирољубиви народи, меѓу кои и на југословенските и на бугарскиот народ. Кузман е дециден во ставот дека само *Слободна Македонија* може да биде со *Слободна Југославија* и со *Слободен Балкан*. Токму тоа и го повикува прогласот на ЦК КПМ до македонскиот народ од јуни 1943 година¹⁹, потоа материјалот на ЦК КПМ по повод годишнината на Илинденското востание, врз чии револуционерни традиции се надоврзува борбата на партизаните²⁰, како и прогласот до бегалците од територијата на Македонија под италијанска окупација од август 1943 година, чиј автор е Кузман Јосифовски Питу²¹.

Додека полека, но сигурно се разгורувале жариштата на македонската борба, со директива на Јосип Броз - Тито, при крајот на февруари 1943 година, во Македонија пристигнал Светозар Вукмановиќ – Темпо. Ова негово доаѓање

Макавеј, Скопје 2005, 143-217).

¹⁸ *Извори...*, том I, книга 1, док. 56, 370.

¹⁹ Меѓу другото, во овој Проглас стои: „Во бој за национална слобода и рамноправност, за правото на македонскиот народ да си ја определи својата судбина, за полна народна демократска власт во Македонија, за братска слога и соработувачка на сите балкански народи“ (*Извори*, том I, книга 2, док.31, 151).

²⁰ Исто, док. 37.

²¹ Исто, док. 46

оставило многу контрoверзи и дилеми во однос на повеќе настани и личности, кои се движат во две крајности - оценките на Лазар Колишевски како пројугословенски кадар кој сите заслуги на македонската борба ги припишува на Темпо²² и оние на Цола Драгојчева, висок функционер во Бугарската комунистичка партија која има речиси спротивни ставови.²³

Како делегат со “вонредни овластувања“, Темпо во Скопје прогласил самостојност на КПМ во составот на КПЈ, а на состанокот во Тетово, на 19 март е избран и Централен комитет. Прогласувањето на КПМ Темпо го сметал за чекор превземен со цел “да им се олесни на македонските комунисти собирањето на народот во борба за ослободување на Македонија ... Меѓутоа, тоа никако не би смеео да доведе до одвојување на таа борба од онаа која ја водат останатите народи на Југославија... Реално е да се очекува... дека низ оваа борба ќе успееме да оствариме ослободување на оној дел од Македонија кој се наоѓа во составот на стара Југославија. За таа цел не се бори само македонскиот, туку и сите други народи на Југославија ...”²⁴. Во овој дух се речиси сите акции и програмски пароли што Светозар Вукмановиќ Темпо ги спроведува и иницира во Македонија. Посебно се карактеристични неговите писма и извештаи од 8-ми и 10-ти август 1943 година каде што се критикува „скршнувањето“ на македонските комунисти во однос на општата линија на КПЈ. Тој бара задолжително исфрлање на паролата „за ослободување и обединување на македонскиот народ во братска заедница со другите народи на Југославија ...”²⁵.

Светозар Вукановиќ – Темпо набрзо успеал наместо паролата *Слободна Македонија во слободен Балкан* (кое подразбирало интегрално решение на македонското прашање) во сите агитационо-пропагандни активности на македонското воено-политичко раководство да ја истакне како основна паролата *Слободна Македонија во слободна Југославија*, односно да го наметне парцијалното,

²² Колишевски смета дека со доаѓањето на Темпо “од основи се променила ситуацијата како во партиската организација така и во однос на развојот на вооруженото народно востание. Тој дал анализа на сите слабости и грешки направени во минатото и ја оцртал перспективата и задачите на партиската организација во Македонија. Ликвидирал без остаток со сите оние свртувања во однос на доследното спроведување на линијата на ЦК КПЈ не правејќи никаков компромис во поглед на нејзиното практично спроведување во живот...” Според Колишевски, благодарејќи на Темпо и на Радосављевиќ, партиската организација во Македонија успеала „да го подигне народот на востание, да одржи прв состанок на АСНОМ и подоцна да го осамостали ЦК КПМ во неговата работа“ (Архив ЦК СКЈ, Организационо-политички секретаријат, V, к-XXI/13, Кратак преглед о раду партијске организације у Македонији од 1929 до 1945 године, 16.02.1948, стр.15-16).

²³ Цола Драгојчева, како и Колишевски, ја преценува улогата на личноста, но за неа суди поаѓајќи од големобугарските интереси. Таа, меѓу другото, тврди дека „со појавата на тој несрекен функционер, тенденцијата кон еднострано, внатре-југословенско решавање на македонското прашање, оштро се појавила“ (Цола Драгойчева, *Победата*, кн.3, Партиздат, СофиЌ 1979. 324-325)

²⁴ Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, memoari, I, Beograd 1971, 331.

²⁵ *Извори*, том I, книга 2, док.38, док.39, док.40.

југословенско решение на македонското прашање²⁶. Со оглед на тоа што комунистите ја организирале НОБ, тие, во поголема или помара мера, ги исполнувале директивите на Политбирото на ЦК КПЈ и низ агитационо-пропагандната работа ја популаризирале заедничката борба со југословенските народи и братството и единството. Тоа, особено дошло до израз и при објавувањето на Манифестот на ГШ на НОВ и ПОМ. Сепак, дел од комунистите и повеќе непартиски македонски дејци не се откажувале од обединувањето. Во оптег биле и други опции, а дел од различните гледишта биле артукулирани и во Приговорот на Манифестот.

Основната позиција врз која се темелело создавањето на нова, авнојска Југославија и која била водилка на агитропот во текот на НОБ била синтагмата - *нема повеќе враќање на старо* или преведено со тогашниот политички речник тоа било ветување за социјална правда и национална слобода. Инаугурирањето на националната рамноправност во документите на АВНОЈ и АСНОМ било еден од најважните столбови на новата држава која се раѓала во текот на Втората светска војна²⁷. Овие историски одлуки набрзо се нашле на првите страници на југословенскиот и македонскиот печат и одиграле клучна улога во градењето на историската свест на повоените генерации²⁸.

Преземајќи врз себе задача да ги промовира вредностите на новото време што се раѓаше, агитропот ги популаризираше антифашизмот, борбите на партизаните, загиналите борци, жртвите на фашизмот (како поука), личноста на Тито и неговите најблиски соработници, Сталин, Црвената Армија, братството и единството на сите народи и национални малцинства. Нагласено се негуваше љубов кон борците за слобода, а омраза кон непријателот, окупаторите и нивните соработници, кое ќе биде најизразено во сеопштата индоктринација на народот преку усна и пишувана агитација. Сталин и Советскиот сојуз се присутни низ содржините на партискиот агитпроп до крајот на 1948 година, а потоа постепено нагласокот се свртува кон сопственото искуство на “југословенската револуција”.

²⁶ Меѓу другото, во директивното писмо од 25.8.1943, до ЦК КПМ, Темпо нагласува дека КПЈ се бори против сите сепаратистички движења, а во тие рамки мисли и на македонското. Истовремено тој наведува дека движењето во Македонија мора да се насочи кон општата југословенска борба, односно кон обединување со останатите народи на Југославија (*АСНОМ 1944-1964*, Зборник на документи, ИНИ, Скопје 1964, 54).

²⁷ Според Декларацијата за основните права на граѓаните на Демократска Македонија донесена на Првото заседание на АСНОМ, (член 1) “сите граѓани на федералната македонска држава се еднакви и рамноправни пред законите, не гледајќи на нивната народност, раса и вероисповед” (АСНОМ, документи, И, 1, Архив на Македонија, Скопје, 157). Оттука произлегувале сите останати политички, социјални, културни и економски права: слобода на вероисповед, совест, слобода на говор, печат, собирање, избирачко право за сите граѓани и граѓанки со наполнети 18 години освен оние кои се осудени за кривично дело или се против НОВ. Со Декларацијата, на националните малцинства им се обезбедувале сите права на слободен национален живот.

²⁸ *Историјски архив Комунистичке партије Југославије*, том VII, dok. 98, 92-93.

Кон крајот на 1943 година почнува брзото и силно изградување на Титовиот авторитет паралелно со сталиновиот култ. Политибирото на ЦК КПЈ веќе по Второто заседание на АВНОЈ, со потписите на А. Ранковиќ и М. Ѓилас, им упатува писма на земските раководства да го издигнуваат Тито како државник и војсководител²⁹. Оваа задача ќе биде доследно спроведувана. Изјавите, говорите, името и фотографиите на Јосип Броз ќе ги завземат најважните места и страници во сите пишувани материјали, на сите организирани манифестации и усна пропаганда. Во Македонија, се позасилено почнува да се истакнува името на Тито, покрај Гоце Делчев и другите македонски револуционери. Се врши силна агитација и пропаганда со која се буди љубов и благодарност на Македонците кон Тито.

Сепак, тргнувајќи пред се од националната компонента на борбата, македонското воено-политичко раководство во текот на антифашистичката НОВ водело грижа за негување на националната култура и илинденските традиции низ најразлични форми и активности: преку печатени материјали, весници и предавања од различни области, културни активности итн. Свесен за улогата на македонската револуционерна песна во условите на борбата за слобода, Коста Рацин во 1943 година, во слободната печатница “Гоце Делчев”, го публикувал зборникот “Македонски народноослободителни песни”. Поетот Ацо Шопов во 1944 година бил уредник на списанието “Огн” што го издавало одделението за агитација и пропаганда при Третата македонска бригада.

Во текот на НОВ излегуваат печатените весници на македонски јазик, односно партиските органи на одделни партиски комитети и воени единици: “Дедо Иван”, “Октомври”, “Народен глас”, “Весник”, “Политички листок”, “Билтен”, “Народен Гласник”, “Братство” итн³⁰. Овие печатени материјали на македонски јазик и весниците кои ќе почнат да излегуваат на крајот на војната, понекогаш играле улога на читанки и буквари на аналфабетските курсеви и во училиштата организирани на слободните територии³¹. Негувањето на македонскиот јазик, се до неговото прогласување за државен јазик и неговата кодификација во 1944/45 година, спаѓа во најзначајните компоненти на самата борба, со што се потврдувала националната посебност на Македонците³². Во истиот дух било организирањето на културно-просветната дејност сред народот и борците со настапи на македонски творци и уметници.

²⁹ Во градењето на титовиот култ, особена улога одиграла и Титовата штафета која од 1945 година секоја година се предаваше во рацете на Тито, како израз на љубовта на сите граѓани на државата, а особено на младината кон нивниот “сакан водач”. Оваа практика ќе продолжи по повод на Титовиот роденден, најпрво во потесниот партиски круг, и во други општи свечени прилики (Олга Манојловиќ Пинтар, “Тито је стена” (Дис)континуитет владарских представљања у Југославији и Србији XX века, Годишњак за друштвену историју 2-3, 2004, 98).

³⁰ Види: Документарно одделение на ИНИ, фонд: Партиски весници и списанија.

³¹ 1944-1984, *историски денови на Горно Врановци*, Мисла, Скопје 1984, 88.

³² Стојан Киселиновски, Статусот на македонскиот литературен јазик во Македонија (1913-1987), Мисла, Скопје 1987, 80-83.

Така, речиси во секое место и воена единица заедно со политичкото собирање, митинг, конференција и слично, се одржувале културно-просветни приредби, со рецитации и песни, скечеви исл. кои ги изведувале привремени групи според околностите и потребите. Дури во 1944 година бил направен посериозен обид да се организираат попостојани групи, а особено било значајно формирањето на групата “Кочо Рацин” во јули 1944 година на Првата македонска ударна бригада³³.

Во времето на воениот виор во Македонија, твореле Коста Рацин, Коле Неделковски, Венко Марковски, Ацо Шопов, Панче Пешев, Владо Малевски, Славко Јаневски, Блаже Конески, Тодор Скаловски, Трајко Прокопиев, Илија Милчин, Василие Поповиќ-Цицо, Петре Богданов-Кочко и други претставници на македонската интелигенција. Нивните творби биле силно оружје во пропагирањето на борбата и на раѓањето на “новиот ден”. Трасирајќи ги патиштата на творештво за револуцијата, овие вдаховени творци барале најсовремен израз низ своите дела да ги изразат стремежите и идеите на своето време, но и своите лични стремежи и ангажмани во градењето на еден, според нивните верувања и идеологија - свет на социјална правда. Тој посакуван свет на пролетерска слобода и братство меѓу сите експлоатирани и обесправени се создаваше во вдаховеноста со Павле Корчагин на Островски, со романите на Горки, со големите јунаци на комунизмот и победите на Црвената Армија.

Во летото 1944 година, по барањето на делегацијата на Иницијативниот одбор за свикување на АСНОМ³⁴, и радиостаницата “Слободна Југославија” од Москва, почнала да емитува програма на македонски јазик преку гласот на Илија Џувалекоски³⁵.

Во рамките на македонското воено-политичко раководство во периодот на формирањето на Демократска Федерална Македонија и првите месеци на изградувањето на државата функционира единствен Агитпроп на чие чело била Веселинка Малинска. Подоцна се оделуваат Агитпроп при Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија за чиј началник бил наменуван Илија Топаловски и партиски Агитпроп кој ќе го раководи Веселинка Малинска. Во рамките на заедничкиот Агитпроп, кој особена дејност пројавил во Горно Врановци, каде во периодот од септември до почетокот на ноември 1944 година присуствуваат највисоките државни,

³³ 1944-1984, *историски денови на Горно Врановци...*, 90.

³⁴ На 24 јуни 1944 година на о. Вис бил одржан состанок помеѓу македонската делегација (Методија Андонов-Ченто, Емануел Чучков и Кирил Петрушев) и Националниот комитет на ослободувањето на Југославија (НКОЈ). На состанокот македонците го поставиле прашањето за обединување на Македонија, (*Методија Андонов-Ченто*, документи и материјали, ДАРМ, Скопје 2002, док. 23, 89-90).

³⁵ Радио *Слободна Југославија* била југословенска радио-станција која во текот на НОБ, од ноември 1941 до јануари 1945 година, емитувала вести у системот на радио-станции на Коминтерната. Давала секојдневни емисии на српскохрватски јазик и имала за задача да врши пропаганда во корист на Народноослободителното движење во странство и да ги информира југословенските народи за меѓународните настани и состојби на другите фронтови. (www.slobodnajugoslavija.com).

партиски и воени органи, членови биле: Киро Хаџивасилев, Владо Малески, Петре Богданов Кочко, Мито Хаџивасилев, Лазо Мојсов, Илија Топаловски. Овој Агитпроп се потпираше врз дејноста и творештвото на веќе споменатиот круг на македонски творци, културни работници, писатели, музичари, новинари итн. Притоа, многу важен начин на неговото делување било преку издавањето на секојдневен билтен кој содржел вести за борбите во Македонија и Југославија, но и бројни написи за случувањата на источниот и западниот фронт, како и на Пацификот во Втората светска војна. Повремено биле објавувани и некои политички и други теми, но сепак биле доминантни темите од антифашистичката борба, кај нас и во светот.

Билтенот на партискиот Агитпроп бил испраќан преку специјални курири по сите единици, се делел меѓу народот на слободната територија и илегално се растураше во градовите кои се уште биле под окупација.

Со оглед на фактот што по капитулацијата на Бугарија (8 септември 1944) и општата состојба на фронтите беше евидентен исходот на војната, при што се привршуваа операциите за конечно ослободување на Демократска федерална Македонија (19 ноември е ден на конечното ослободување), била согледана потребата од издавање на еден дневен весник. Така се роди и весникот “Нова Македонија“, орган на Народноослободителниот фронт на Македонија, кој за првпат излегол на 29 октомври 1944 година во 3.000 примероци. и со насловот требало да го одрази “новото“ време на слободата. Притоа, на првата страница била објавена фотографија во голем формат на Јосип Броз –Тито во маршалска униформа и воведна статија посветена на ослободувањето на Белград³⁶. Всушност со тоа партискиот Агитпроп ги спроведува директивите дадени од крајот на 1943 година за воздигнување на личноста на Тито како водач, стратег и државник. Статијата за Белград, веќе беше во функција на пропагирање на братството и единството и насочувањето на македонската борба кон север, за учество во ослободувањето на другите краевина на “братската“ авнојска заедница, како залог на Македонците во “ковањето“ на братството и единството на југословенските народи и национални малцинства.

Секако дека фотографијата, но и текстовите подготвени во најголем број од членовите на Агитпропот, односно од редакцијата, имале силно влијание сред македонскиот народ, кој до 1944 година многу малку знаел и слушнал за Тито. Но, и покрај партиската реторика и глорификација на КПЈ и Тито, весникот “Нова Македонија“ несомнено бил значаен дел од афирмацијата на македонската национална самобитност, култура, јазик и писмо³⁷. Во овој контекст секако дека извонредно влијание одиграле и првото македонско списание “Илинденски пат”,

³⁶ 1944-1984, историски денови на Горно Врановци..., 99.

³⁷ За излегувањето на првиот број на “Нова Македонија“, Илија Топаловски запишал: “Првиот број на весникот излезе во Горно Врановци – имаше релативно мал формат...Весникот беше отпечатен во печатницата којашто исто така се наоѓаше во Горно Врановци, а работеше под раководството на графичкиот работник... Митре Инадески...Весникот наеднаш пламна во сите делови на Македонија, влезе во сите борбени единици, меѓу работниците и интелегенцијата и предизвика силно влијание во сите слоеви на нашиот народ...” (1944-1984, историски денови на Горно Врановци..., 148-149).

орган на АСНОМ, “Млад борец”, орган на Народноослободителниот младински сојуз на Македонија (НОМСМ), “Народен војник”, орган на ГШ на НОВ и ПОМ, како и “Македонка”, орган на Антифашистичкиот фронт на жените (АФЖ) на Македонија³⁸. Излегувањето на “Македонка”, всушност било израз на новата општествена положба на жената која го извојувала своето право на еманципација излегувајќи на историската сцена како рамноправен учесник со мажите во Народноослободителната борба³⁹. Набргу заради потврда на асномските начела за национална рамноправност на сите граѓани во македонската држава, без оглед на вера, нација и пол, биле покренати весниците на турски и албански јазик “Бирлик” и “Флака”. Весниците биле печатени во печатницата “Тоце Делчев”, раководена од одделнието за агитација и пропаганда при Централниот комитет на КПМ.

Со оглед на фактот што оваа новинарско-печатарска дејност директно ја организираше партискиот Агитпроп, содржините на написите беа со силна идеолошка конотација. Се воздигнуваше “борбениот народ” и Партијата наспроти “народните предавници”, се популаризираше братството и единството, КПЈ и Тито, Болшевичката партија и Сталин, а се поздравувале (во помала мера) и другите водачи на антихитлеровската коалиција. Печатените творби го одразувале времето во кое настанувале: вдахновеност од борбата против фашизмот, солидарност со прогресивното човештво, надеж за конечно ослободување и обединување на македонскиот народ, љубов кон братскиот Советски сојуз (“мајката Русија”) итн. Иако, во рамките на највисокото југословенско партиско раководство постоело сознание кое не било експлицитно истакнувано се до 1948 година, дека наспроти Октомвриската постои и Југословенската револуција, дотогаш НОБ воопшто не била така квалификувана. Дури на Петтиот конгрес на КПЈ (јуни 1948), покрај заклетвите на Сталин и на Советскиот сојуз, било ставено до знаење, дека во југословенскиот случај станува збор за револуција.

Во текот на НОВ и непосредно по неа се формираше партиската држава⁴⁰, на чие чело самостојно и неограничено ниту уставно, ниту политички стоело Политбирото на ЦК КПЈ на чело со Јосип Броз - Тито. Државните органи (и извршните и претставничките) ја спроведуваат вољата на партиското Политбиро, чии трансмиси биле масовните организации (фронтот, синдикатот, организациите на жените и младината). Во овие рамки, Агитропот на ЦК КПЈ како највисок форум и продолжена рака на Политбирото, раководејќи со пониските агитроп комисии и одделенија во партиската структура, ја формулирал и културната и просветната политика. Истовремено, тој се ослонувал на активите на масовните организации, на државните органи во областа на културата и просветата, врз печатот итн. каде

³⁸ Исто, 95.

³⁹ Исто, 87.

⁴⁰ Во тогашниот политички жаргон, оваа суштински партиска држава се нарекувала народна држава. Тука се работи за систем во кој е воспоставен паралелизам на власта - законодавната, извршната, управната и судската власт, т.е. државната власт се јавува како формално-правен израз на вистински функционалната партиска власт.

биле ангажирани маса интелектуалци и творци. Сето тоа претставувало една црвена армија насочена кон промената на свеста на луѓето и кон ангажирање на нивната физичка и духовна енергија во изградбата на татковината, но, пред се на комунизмот као “среќна иднина”.

Литература

А) Неојавени извори:

Архив Југославије (АЈ), фонд: Влада ФНРЈ, Претседништво владе (50-89-188), Карактеристични моменти колонизације Македоније за поједине срезове и области.

Arhiv CK SKJ, Organizaciono-politički sekretarijat, V, k-XXI/13, Kratak pregled o radu partijske organizacije u Makedoniji od 1929 do 1945 godine, 16.02.1948.

Војни архив (ВА), Београд, фонд: Министарство војске, 72-4-25, Проглас ЦК КПЈ, децембар 1940.

Одделение за документација при ИНИ, фонд: Весници на партиски организации.

Централен државен архив (ЦДА) – Софија, фонд: Министерството на земеделието и државните имоти, фонд: 194, оп. 1, а.е. 2198.

Б) Ојавени архивски документи

АСНОМ 1944-1964, Зборник на документи, ИНИ, Скопје 1964.

АСНОМ, документи, I, I, Архив на Македонија, Скопје.

Историски архив Комунистичке партије Југославије, том VII, 1941-1944, Београд 1951, док. бр.3, 15-16.

Извори за историју СКЈ, Петта земаљска конференција КПЈ, 19-23 октобар, Комунист, Београд 1980, 210-216.

Josip Broz Tito, Sabrana djela, VI, Beograd 1982, 4-5

Милован Ѓилас, *Извештај за агитационо-пропагандната работа на Централниот комитет на Комунисти;ката партија на Југославија*, Реферат одржан на V конгрес на КПЈ, Култура, Скопје, 9

Извори за ослободителната војна и револуција во Македонија 1941-1944, том I, книга 1 и 2, Скопје 1968.

Методија Андонов-Ченто, документи и материјали, ДАРМ, Скопје 2002.

В) Литература

В. Ачкоска, Н. Жежов, *Репресијата и репресираните во најновата македонска историја*, Макавеј, Скопје 2005.

В. Ачкоска, *Аграрното прашање во Македонија во 1941 година*, Гласник на ИНИ, 37/1-2, Скопје 1993, 95-109.

Драган Марковиќ, *Јосип Броз Тито и Голи Оток*, “Беседа”, Београд 1990

Олга Манојловиќ Пинтар, *“Тито је стена” (Дис)континуитет владарских представљања у Југославији и Србији XX века*, Годишњак за друштвену историју 2-3, 2004.

Стојан Киселиновски, *Статусот на македонскиот литературен јазик во Македонија (1913-1987)*, Мисла, Скопје 1987.

Цола Драгойчева, *Победата*, кн.3, Партиздат, СофиЌ 1979

Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, memoari, I, Beograd 1971

1944-1984, историски денови на Горно Врановци, Мисла, Скопје 1984.

Violeta ACHKOSKA

THE CONTENTS OF COMMUNIST AGITATION AND PROPAGANDA FROM THE UPRISING TO THE FREEDOM (1941-1944)

Summary

The purpose of this article is to analyze the basic contents of the agitation and propaganda of the Communist Party of Yugoslavia (Macedonia) during the National-liberation war (1941-1944) in the Vardar part of Macedonia. This organized activity, through the printed materials and public speech of the Party's activists, played key role in the planned direction of the accumulated revolutionary's energy of the Macedonian people for the realization of the short-term and long-term goals of the CPY. In the framework of the common Yugoslav matrix, the contents of Party's agitation and propaganda in Macedonia had their specifics, among which the domination of the national over the class component, was the most important.

Keywords: AGITATION, PROPAGANDA, NATIONAL QUESTION, COMMUNIST PARTY, MACEDONIA, FASCISM, ANTI-FASCISM